
ИЗМЕЂУ РЕГИОНА И СВЕТА:
Из историје културне дипломатије Југославије
(1945–1992)

**ИЗМЕЋУ РЕГИОНА И СВЕТА:
Из историје културне дипломатије Југославије
(1945–1992)**

Приредили

Александра Колаковић
Слободан Селинић

Рецензенти

проф. др Александар Животић, редовни професор,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду
др Радмила Радић, научни саветник у пензији, Институт за новију историју Србије
др Драгомир Бонцић, научни саветник, Институт за савремену историју

Издавач

Институт за европске студије
Трг Николе Пашића 11
11000 Београд

За издавача

Др Слободан Зечевић

Лектура

Татјана Хаџић Јововић
Миљана Протић

Техничка обрада

Весна Пијановић

Штампа

Досије студио, Београд

Тираж

100

ISBN 978-86-82658-06-1

Уредници:
Александра Колаковић
Слободан Селинић

ИЗМЕЂУ РЕГИОНА И СВЕТА

Из историје културне дипломатије Југославије (1945–1992)

Институт за европске студије
Београд 2026.

САДРЖАЈ

САРАДЊА, ИЗАЗОВИ, СПОРОВИ: ЈУГОСЛОВЕНСКА КУЛТУРНА ПОЛИТИКА У ОКРУЖЕЊУ

Оливера ДРАГИШИЋ

Хладноратовска динамика културне дипломатије у
југословенско-бугарским односима од почетка 60-их
до 80-их година 20. века 23

Божица СЛАВКОВИЋ МИРИЋ

Између помоћи и сарадње: југословенско-албански
културни односи 1945–1948. 45

Ивана ВЕСИЋ

У правцу развијања блиских, добросуседских односа:
Југословенски приступ културној дипломатији на подручју
(Н)Р Мађарске (1945–1991) 83

Петар ДРАГИШИЋ

Југославија и Аустрија у првој половини педесетих година:
култура и политика 121

Јелена МИТИН

Југословенско-грчка културна сарадња педесетих и
шездесетих година 20. века 137

КУЛТУРНЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ И ИНСТИТУЦИЈЕ

- Љиљана РОГАЧ МИЈАТОВИЋ, Милена ДРАГИЋЕВИЋ ШЕШИЋ**
 Међународни фестивали и манифестације у културној
 дипломатији Југославије током Хладног рата 163
- Бојан СИМИЋ**
 Институту за културу у Јужној Америци током педесетих
 година XX века као средство промоције социјалистичке
 Југославије 189
- Саша МИШИЋ**
 Културна дипломатија у југословенско-италијанским
 односима: случај отварања читаонице Италијанског
 културног института у Београду 1965. године 207

ИЗМЕЋУ МОСКВЕ И ВАШИНГТОНА: КУЛТУРНА ДИПЛОМАТИЈА ЈУГОСЛАВИЈЕ И ИЗАЗОВИ ХЛАДНОГ РАТА

- Момир Н. НИНКОВИЋ**
 Југословенско-совјетска сарадња на музичком плану
 1945. године. Гостовања совјетских уметника 239
- Слободан СЕЛИНИЋ**
 Савезништво и разлике: Југословенска културна политика
 према Чехословачкој и Пољској од краја Другог светског
 рата до сукоба Југославије и Информбироа 265
- Александра КОЛАКОВИЋ**
 Културна сарадња Француске и Југославије након Резолуције
 Информбироа (1948): нови путеви сарадње 289
- Нађалија ДИМИЋ ЛОМПАР**
 Културна сарадња као политички изазов: Југославија и Немачка
 Демократска Република 50-их и 60-их година 20. века 321
- Јелена ТОДОРОВИЋ ЛАЗИЋ**
 Културна сарадња између САД и Југославије (1953–1963) 355

др Бојан Симић

научни саветник

Институт за новију историју Србије

E-mail: smcbjn@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-1345-7822

<https://doi.org/10.46793/82658.06.1.189S>

UDK 327:316.7(497.1:8)"195"

930.85(497.1:8)"195"

Институти за културу у Јужној Америци током педесетих година XX века као средство промоције социјалистичке Југославије

Апстракт: У раду се, на основу примарних извора, литературе и штампе, анализира политика социјалистичке Југославије према државама Јужне Америке у сфери културе током педесетих година прошлог века. Посебна пажња посвећена је институтима за културу формираним у појединим државама јужноамеричког континента у том периоду, њиховој улози и значају, као и субјективним и објективним проблемима у њиховом деловању.

Кључне речи: Југославија, Јужна Америка, култура, пропаганда, институти за културу, дипломатија.

Јужноамерички континент постао је посебно занимљив дипломатији социјалистичке Југославије након сукоба са државама Источног блока, што је била последица Резолуције ИБ-а 1948/1949. То се, пре свега, односило на могућност економске размене, односно на проналажења нових тржишта за југословенске производе, као и на сарадњу у међународним организацијама. Дипломате стациониране у земљама на јужноамеричком континенту су почетком педесетих јасно указивале на то да се значај ових земаља у свету појачава, односно на то да Латинска Америка има „20 гласова у ОУН”. Такође, примећено је да је слабија контрола Коминформа над комунистичким партијама у

овом делу света него у Европи, што је наизглед отварало врата лакшој партијској сарадњи, ширењу утицаја и промоцији специфичности југословенског пута.

Социјалистичка Југославија је почетком педесетих имала три посланства на територији Јужне Америке, и то у Аргентини, Бразилу и Чилеу. Радило се о дипломатским представништвима, која су отворена још пре Другог светског рата. Посланства су између себе поделила надлежност над осталим земљама континента. Аргентина је покривала Парагвај и Уругвај, Чиле је покривао Боливију, Еквадор и Перу, а Бразил заједно са Мексиком, покривао је Венецуелу.¹ Како су напредовали односи са појединим државама, тако је ниво дипломатских представништва подигнут на ранг амбасада (Бразил 1952, Аргентина 1956, Чиле 1958). Током педесетих отворена су и посланства у Монтевидеу 1956. и Каракасу 1959. У овом периоду развијене су партијске везе са сродним странкама и покретима на овом континенту, пре свега са чилеанским социјалистима, који су у више наврата боравили у Југославији.² Аргентински историчар Агустин Косовски управо период педесетих година сматра кључним, јер тада Југославија почиње да развија свој стратешки интерес у Латинској Америци, увећава своју активност у региону, склапајући бројне трговинске и културне споразуме.³ О неопходности оживљавања југословенске пропаганде у Латинској Америци писао је посланствима помоћник министра иностраних послова Лео Матес током јуна 1952. Он је тражио прављење одређених планова, „водећи рачуна о реалним могућностима наших финансијских прилика”.⁴

Југословенски продор у области културе наметао се као први логичан корак у ширењу политичког утицаја. Амбасадор Иван Вејвода тврдио је да у Бразилу и Венецуели листови нису желели да објављују

¹ Бојан Симић, „Социјалистичка Југославија и државе Јужне Америке (1946–1950) – успостављање дипломатских и економских односа”, *Токови историје*, 2/2022, 73–99.

² Agustín Cosovschi, „A Voice for the Yugoslavs in Latin America. Oscar Waiss and Yugoslav-Chilean Connections”, in: *In Search for the Postwar Global South*, eds. Gyan Prakash, Jeremy Adelman, (London: Bloombury Academy, 2022), 65–82.

³ Agustín Cosovschi, „Searching for Allies in America’s Backyard: Yugoslav Endeavors in Latin America in the Early Cold War”, *The International History Review*, vol. 43, 2/2021, 281–296.

⁴ Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије [у даљем тексту ДАМСПРС], Политичка архива [у даљем тексту ПА], 1952, Југославија, фасцикла 46, досије 22, сигнатура 48135, Шифровано писмо, 18. јун 1952.

вести из политичког и друштвеног живота Југославије, већ су тражили материјале о „култури и културном животу”. Вејвода је указао на то да је „стара Југославија приређивала изложбе Мештровића у овим земљама”, а да су после Другог светског рата гостовали „сви важнији театри, оперски певачи, музички извођачи из Западне Европе”.⁵ Ту се појавио и проблем недостатка адекватног материјала из културног живота земље, који дипломатска представништва ФНРЈ нису ни довољно ни редовно добијала.

Сарадња Југославије и држава Јужне Америке у сфери културе током педесетих имала је неколико објективних препрека. Прва је била велика географска удаљеност ових земаља. Она је неминовно водила у другу, финансијске природе. Наиме, југословенска посланства имала су на располагању мало средстава за пропаганду, а још мање за финансирање гостовања југословенских уметника и културних радника. Стални апели за помоћ и повећање буџета углавном су завршавани објашњењем да су њихови разлози оправдани, али да ни наведене године није било планирано више средстава за те намене. Трећи отежавајући фактор био је недовољан број службеника у амбасадама и посланствима, па је самим тим било и мало или нимало оних који су се бавили пропагандом и организацијом културних догађаја. Као четврти фактор јавио се недостатак адекватног материјала, као што су књиге, каталози, грамофонске плоче, нарочито на језицима који би народима Јужне Америке били разумљиви, а пре свега на шпанском.

У извештају амбасаде у Рију у другој половини 1957. у вези са културним односима јасно је писало како „нема изгледа да ће се још за дуже време моћи учинити нешто значајније на овом сектору”.⁶ Ту се, пре свега, мислило на високе путне трошкове, који би уметници и културни радници из Југославије имали за пут и боравак у Бразилу. Ни финансијске могућности држава Јужне Америке нису биле велике током педесетих. Амбасадор Иван Вејвода је, након састанка са министром народне просвете Венецуеле, закључио да је то једина земља у Западној

⁵ ДАМСПРС, ПА, 1952, Југославија, ф. 45, д. 32, с. 414318, О потреби појачања пропагандног рада у Латинској Америци, конкретно Бразилији, 23. октобар 1952.

⁶ ДАСМПСР, ПА, 1957, Бразил, ф. 10, д. 2, с. 424684, Извештај о раду амбасаде за јул, новембар 1957, 3.

хемисфери, осим САД, која је у стању да себи дозволи да у потпуности плати гостовање једне стране трупе из Европе.⁷

Посланство у Чилеу је у оперативни пропагандни рад, поред рада са исељеничком колонијом, растурања пропагандног материјала и објављивања, уврстило и рад на одржавању веза са новинарима и културним радницима.⁸ Један од кључних оруђа у спровођењу пропаганде посланства у Сантјагу био је радио-час, који је почео са емитовањем 5. априла 1953. преко станице . Уводни говор одржао је посланик Лазар Лилић. У почетку је емитован сваке недеље од 13 до 13:30 часова. Како су радио-станице у Чилеу биле приватна својина и над њима није постојао строги надзор, југословенска дипломатија је у њему видела шансу за пласман социјалистичких идеја.⁹ Током наредних година овај радио-час био је најзначајније средство пропаганде, путем којег је деловало посланство ФНРЈ. Тако је емисија била емитована шест пута недељно током 1957, за шта је посланство добило 200 долара месечно у буџету за исту годину.¹⁰

Као знак да се нешто променило у политици ФНРЈ према јужно-америчком континенту видимо из иницијатива за потписивање културних конвенција, које су се појављивале од друге половине педесетих. До 1958. Југославија је имала закључене културне конвенције са земљама Источног блока, осим са Мађарском, као и са Белгијом, Норвешком, Шведском, Кином и Јапаном. Дакле, није било таквог уговора са земљама Латинске Америке. Прва таква конвенција закључена је са Чилеом јула 1958. и била је плод иницијативе посланика ФНРЈ у Сантјагу Драгутина Ђурђева.¹¹ Као аргументе за своју делатност, посланик

⁷ Као пример Вејвода наводи гостовање руског балета из Монте Карла, за који је издвојено 70.000 долара. ДАМСПРС, 1952, Разне земље, ф. 69, д. 27, с. 412837, Извјештај о боравку у Венецуели. Односи Југославије са Венецуелом, 31. август 1952.

⁸ ДАМСПРС, ПА, 1952, Чиле, ф. 18, д. 16, с. 4155422, Шифровано писмо пов. 363 упућено Министарству иностраних послова, 17. новембар 1952.

⁹ ДАМСПРС, ПА, 1953, Чиле, ф. 16, д. 23, с. 45598, Писмо, посланик Лазар Лилић – ДСИП, 12. април 1953.

¹⁰ ДАМСПРС, ПА, 1956, Чиле, ф. 11, д. 26, с. 414191, Начелник Одељења за штампу и информације Бранко Драшковић – Кабинет државног подсекретара Младена Ивековића, 7. новембар 1957.

¹¹ Драгутин Ђурђев је био правник и дипломата, рођен 1913. у Црвеној Цркви код Беле Цркве. Право је студирао у Београду, а затим студије завршио у Москви. Учествовао у Шпанском грађанском раду, био у логору у Француској, одакле је отишао у СССР, где

у Чилеу наводио је да у тој земљи има преко 3000 интелектуалаца југословенског порекла. Такође, позивао се и на разговоре које је чилеански амбасадор Енрике Бернштајн водио у Београду, као и на изјаву коју је дао листу *Борба*.¹² Само потписивање конвенције није донело видније резултате. Амбасада се у свом годишњем извештају за 1958. жалила да није било конкретне размене на културно-просветном пољу. Са југословенске стране понуђене су две стипендије за двогодишњу специјализацију, али то није остварено.¹³

Питање закључења културне конвенције покренула је и амбасада у Аргентини. Са тим је био сагласан и ДСИП, али је чекао сондажу терена и реакцију аргентинске стране.¹⁴ У наредном периоду активност се по том питању знатно убрзала. Савезно извршно веће дало је крајем педесетих и почетком шездесетих сагласност за потписивање културних конвенција са низом јужноамеричких држава, и то: Уругвај (25. 11. 1959), Бразил (6. 12. 1960), Аргентина (1. 2. 1961) и Боливија (19. 5. 1961).¹⁵ Од наведених конвенција, током наредних година потписане су оне са Боливијом (1961) и Бразилом (1962). Треба рећи да ово није било специфично само за овај део света већ да је ФНРЈ у периоду 1955–1965. потписала више од педесет конвенција о културној сарадњи са другим земљама.¹⁶

Посебно значајни за промоцију Југославије током педесетих у неким државама Јужне Америке били су институти за културу. У једном опширном реферату саветник посланства у Буенос Ајресу Петар Шегвић, говорећи о оснивању и деловању једног заједничког културног друштва или института, навео је да се у Латинској Америци „културан рад углавном развија преко тих и таквих установа и друштава”.¹⁷

је остао до краја рата. После ослобођења био је помоћник јавног тужиоца, а касније је прешао у дипломатију. Слободан Селинић, *Партија и дипломатија у Југославији 1945–1952*. (Београд: Институт за новију историју Србије, 2013), 116.

¹² ДАМСПРС, ПА, 1958, Чиле, ф. 17, д. 16, с. 46413, Писмо, посланик Ђурђевић – ДСИП, 1. март 1958, 4.

¹³ ДАМСПРС, ПА, 1959, Чиле, ф. 19, д. 1, с. 45247, Извештај амбасаде за 1958. годину, 25.

¹⁴ ДАМСПРС, ПА, 1960, Аргентина, ф. 3, д. 15, с. 426366, Писмо, V Одељење – Правни савет ДСИП, 6. децембар 1960.

¹⁵ Набројане сагласности видети у: Архив Југославије [у даљем тексту АЈ], фонд Савезно извршно веће 130, фасцикла 613.

¹⁶ Cosovschi, *Searching for Allies*, 291.

¹⁷ АЈ, Савет за науку и културу ФНРЈ 317, фасцикла 98, листови 1019/1021, Нешто о пропагандној активности, која се препоручује нашим представништвима у Лат. Америци,

Такви институти организовали су различита предавања, изложбе, приказивања филмова, давања часова српско-хрватског и словеначког језика, затим организацијом приредби, радио-часа и слично. Могућност за развој таквих установа зависила је и од конкретних прилика у одређеној земљи, односно од степена демократичности одређеног режима. Најповољнија ситуација била је у Чилеу, где је држава фактички подржавала оснивање сличних институција, па су постојали институти „такорећи са свим земљама без обзира ове имале своју емиграцију у Чилеу или не”.¹⁸

Током четрдесетих година у Аргентини је деловало Југословенско-аргентинско културно друштво, основано још децембра 1940. године. Оно је било међународно више по имену, јер је било сачињено готово искључиво од југословенских исељеника из околине Буенос Ајреса. Касније се стопило са исељеничком организацијом „Слободна Југославија”.¹⁹ Званично припајање ових друштава догодило се на заједничком скупу, који је одржан 19. октобра 1947. у престоници Аргентине.²⁰

Аргентинско-југословенски културни институт развио је своју активност у Буенос Ајресу. Основан је 28. децембра 1950. у позоришту „Ариел” у престоници Аргентине. Његови оснивачи су добрим делом припадали некадашњем Совјетско-аргентинском институту, али су се постепено повукли из ове установе. Институт се бавио организовањем концерата, конференција, предавања, изложби и сличних приредби. Окупљао је више угледних интелектуалаца, културних и јавних радника, који су фактички сви били опозиција режиму аргентинског председника Хуана Перона.

Убрзо након оснивања Институт је послао свој план рада Дирекцији за информације, која га је проследила Одељењу за научне и културне везе са иностранством. Оно је брзо одговорило и послало Институту одређени материјал, који би му могао бити од користи у даљем деловању. У послатом материјалу налазили су се текстови о позориштима

28. јул 1952, 14–15.

¹⁸ Цитат је из писма посланика ФНРЈ у Чилеу Драгутина Ђурђева упућеног Комисији за културне везе са иностранством. ДАМСПРС, ПА, 1958, Чиле, ф. 17, д. 29, с. 46998, Публикације и други материјал за Чилеанско-југословенски институт за културу.

¹⁹ ДАМСПРС, ПА, 1947, Аргентина, ф. 9, д. 16, с. 427509, Извештај о стању и раду југословенских исељеничких организација у Аргентини, 21. Више о удружењу „Слободна Југославија” видети: Симић, *Југославија и Аргентина*, 125–133,

²⁰ *Jugoslavenski iseljenički vjesnik*, 16. октобар 1947, 6.

у ФНРЈ, посебно у Хрватској, о словеначкој музици, те подаци о хрватским и словеначким музичарима, универзитетима, вишим школама итд.²¹ Исто Одељење је касније доставило и материјал за изложбу фотографија дела и репродукција југословенских сликара и вајара.

У току 1951. Институт је издао три броја илустроване ревије *Јујословенска звезда* (*Estrela Yugoslava*) са тиражом од 3000 примерака. Њен уредник био је аргентински књижевник Пабло Рохас Паз, који је био и генерални секретар Института. Лист је топло поздравила и исељеничка штампа.²² Током 1950. и 1951. организовано је више концерата, неколико предавања и приредби, као и изложба народних рукотворина и уметничке фотографије. У његовом издању изашла је и књига Ивана Горана Ковачића „Јама” на шпанском језику. Дело је превео аташе за штампу при Посланству ФНРЈ Жаклен Русо, а лекторисао Рохас Паз који је написао и предговор. Институт је такође издавао и билтене (тираж 250 примерака), који су дељени углавном у левичарским круговима у Аргентини, као и ванредно посебне брошуре и публикације. Током 1950. издата је брошура поводом 29. новембра, а 1951. у 500 примерака штампан је Кардељев говор на буџетској дебати.²³

На Институт је аргентински режим неповољно гледао због опозиционих политичара, који су у њему били активни, те је виђен и као оруђе за мешање у унутрашње ствари Аргентине. Стога је посланик Мишо Павићевић средином 1952. закључио да он „не може служити ни у ком погледу као средство сарадње и зближавања с Аргентином”. Томе у прилог наведено је више примера да је доктор Коста Вељановић, потпредседник Института, саслушаван у полицији о раду установе, као и да му је саветовано да даље у њему не учествује. Такође, потпредседник Гонзалес, припадник владајуће странке, изјавио је да је против њега поднета тужба и да је само захваљујући повезаности са једним министром остао у служби. Слично се десило и са исељеником Матом Бојанићем, који је саслушаван у полицији у вези са радом Института. Посланик Павићевић предложио је више решења за постојећу

²¹ АЈ, 317–98. Писмо, Начелник Одељења за научне и културне везе са иностранством Ванде Новосел – Посланство ФНРЈ у Буенос Ајресу, 21. март 1951.

²² Текст је носио назив *Benvenida "La Estrella Yugoslava"*, *Nova domovina*, 15. април 1951, 3.

²³ АЈ, Савез комуниста Југославије: Комисија за међународне односе и везе (507) IX, 4/1–104, „Аргентина”.

ситуацију: наставити са радом као и до тада, укључити у Институт више званичних личности, реформисати установу тиме што ће бити ангажовани искључиво перонисти или препустити Институт тихој ликвидацији. Четврти предлог сматрао је најбољим, односно „једино опортуним”.²⁴

Из писаног коментара на самом документу види се да је Министарство иностраних послова ФНРЈ било наклоњеније предлогу да се Институт реформише увођењем искључиво присталица Пероновог режима. Ипак, у постојећој ситуацији то решење није било изводљиво. Видимо да званични представници Министарства нису желели тако лако да одустану од пропагандног средства какво је био Институт, али изгледа да су перонисти његову дотадашњу активност превише негативно перципирали и да није било другог решења осим оног које је предложило Посланство.

Нова иницијатива за поновно оснивање Аргентинско-југословенског културног института појавила се током 1954. године. Овог пута деловало је да иза тога стоји аргентинска страна. Посланство ФНРЈ у Буенос Ајресу са подозрењем је гледало на све то, плашећи се да је намера режима да кроз рад те институције обједини више исељеничких организација како би их боље контролисао. Из ДСИП-а им је саветовано пасивно држање и пажљив рад како до поновног оснивања института не би ни дошло.²⁵

Далеко трајнији показао се Чилеанско-југословенски институт културе (Instituto Chileno-Yugoslavo de Cultura), који је основан још 1946. у Сантјагу. Његова делатност је очекивано замрла убрзо након оснивања због прекида дипломатских односа између две државе октобра 1947.²⁶ Из извештаја Посланства ФНРЈ у Сантјагу јасно је да установа ни 1953. није функционисала, али да је послат јасан сигнал да је она

²⁴ ДАМСПРС, ПА, 1952, Аргентина, ф. 2, д. 29, с. 49979, Шифровано писмо Министарству иностраних послова ФНРЈ, 16. јул 1952.

²⁵ ДАМСПРС, ПА, 1954, Аргентина, ф. 3, д. 7, с. 41639, Шифровано писмо посланика Петровића – ДСИП, 3. фебруар 1954; Исто, Шифровано писмо ДСИП – Посланство ФНРЈ у Аргентини, 3. март 1954. Такође видети: Бојан Симић, *Југославија и Аргентина 1946–1955*. (Београд: Институт за новију историју Србије, 2021), 219–221.

²⁶ О прекиду дипломатских односа између ФНРЈ и Чилеа видети: Bojan Simić, "Diplomatic Relations between Yugoslavia and Chile, 1947–1950: From Severance to Renewal", *Istraživanja. Journal of Historical Researches*, 32 (2021), 206–221.

била потребна, као што је то био случај са сличним установама, које су постојале у престоници Чилеа. У својој анализи отправник послова Посланства ФНРЈ Чупић навео је да је познат случај сличног института у Аргентини, али да се то у Чилеу неће десити, јер је природа режима другачија, а притом су истакнути исељеници повезани са многим јавним и културним радницима, који подржавају владу.²⁷ Током посете представника чилеанских социјалиста Југославији августа 1955. (Partido Socialista Popular) добијена су обећања да ће институт поново прорадити и да ће социјалисти учествовати у његовом раду.²⁸

У прегледу веза Југославије и Латинске Америке, који је саставио Борислав Јузбашић за часопис *Наше теме*, наводи се како је 1956. основан Чилеанско-југословенски институт за културу на универзитету у Сантјагу.²⁹ Ипак, из постојеће документације јасно је да се то десило 7. јуна 1957, када је у свечаној сали Универзитета у Чилеу (Universidad de Chile) у Сантјагу одржана свечана академија, чиме је обновљена делатност Института. На отварању је говорио и бивши сенатор Радомиро Томић, који је до тада већ два пута посетио ФНРЈ (1952, 1955). За председника је изабран електроинжењер Данило Поклеповић.³⁰ Уследио је апел ДСИП-у да доставља материјале који би се могли користити у раду Института, а посебно је наглашено да они не треба никако да буду штампани ћирилицом (подвучено у оригиналу Б. С.).³¹ Као и све остале сличне установе, и Чилеанско-југословенски институт за културу био је званично државна установа. То није сметало Посланству ФНРЈ да га и оно сматра својим, па макар и полуванично.

О оживљавању рада Института приликом своје посете ДСИП-у говорио је и отправник послова чилеанског посланства у Београду Вилсон.

²⁷ ДАМСПРС, ПА, 1954, Чиле, ф. 16, д. 23, с. 4940, Извештај о пропагандној делатности у 1953, као и шта би требало урадити на оперативно пропагандном раду током 1954. године, 12.

²⁸ ДАМСПРС, ПА, 1956, Чиле, ф. 11, д. 18, с. 413075, Односи ФНРЈ – Чиле, 2–3.

²⁹ Borislav Juzbašić, „Pregled diplomatskih, političkih i drugih veza između Jugoslavije i zemalja Latinske Amerike”. *Naše teme*, 1966, 312.

³⁰ Данило Поклеповић је рођен 1916. у Икуикве у Чилеу. Школовао се у Сантјагу и на Стенфорду. Предавао је на Техничком факултету у Сантјагу. Радио је у Банци за обнову и развој. Dane Mataić Pavičić, *Hrvati u Čileu životopisi* (Zagreb: Dane Mataić Pavičić, 1998), 140–141.

³¹ ДАМСПРС, ПА, 1957, Чиле, ф. 16, д. 28, с. 413733, Писмо, посланик Ђурђевић – ДСИП, 12. јун 1957.

Он је, носећи исечке из штампе о активностима Института, посебно нагласио личност његовог потпредседника књижевника Латхана (Ricardo Latchan), за кога је рекао да је једна од водећих културних личности у земљи и навео како би много значило када би био позван да посети Југославију.³² Већ током јула 1957. у посети ДСИП-у био је и потпредседник Института доктор Хуан Гарафулић, који је као овлашћено лице разговарао о разним видовима сарадње у области културе, пре свега о помоћи Институту донирањем књига, речника, музичког материјала и слично.³³ Он се током посете састао са Кочом Поповићем, Вељком Влаховићем и Марком Ристићем, а организовано му је и путовање по Хрватској. Према информацијама које је имала Комисија за културне везе са иностранством, Гарафулић је југословенским руководиоцима пренео информације „о раду Чилеанско-југословенског института и о могућностима даљње културне сарадње између Чилеа и Југославије”.³⁴

Матица исељеника Хрватске, Котарски одбор у Сплиту, одазвала се међу првима апелу Чилеанско-југословенског института за културу. Они су обавестили председника Поклеповића да су послали две књиге „Енциклопедија Југославије”, један часопис *Југославија* и 45 разгледница из разних крајева земље.³⁵ Већ током новембра пакет који је послала поменута Матица исељеника био је обимнији. Поред пригодних књига на француском и енглеском, садржао је и Алманахе Савеза књижевника Југославије, туристичке проспекте, Програм осмих Дубровачких игара...³⁶

За релативно кратко време Институт је приредио две добро посећене академије у свечаној сали Универзитета са богатим уметничким програмом. У просторијама Министарства јавне просвете крајем јула 1957. Чилеанско-југословенски институт за културу отворио је изложбу дела ликовних уметника југословенског порекла. Отварању је

³² ДАМСПРС, ПА, 1957, Чиле, ф. 16, д. 17, с. 413728, Забелешка о разговору г. Цвиличевећа, првог секретара, са отправником послова Чилеа Вилсоном, 19. јуна 1957.

³³ ДАМСПРС, ПА, 1957, Чиле, ф. 16, д. 19, с. 415283, Забелешка о разговору друга Г. Цвиличевећа са Хуаном Гарафулићем, бившим министром здравља Чилеа и отправником послова Чилеа у Београду Вилсоном, 8 јул 1957.

³⁴ ДАМСПРС, ПА, 1958, Чиле, ф. 17, д. 16, с. 41157, Писмо IV одељења ДСИП – Посланство ФНРЈ у Сантјагу, 20. јануар 1958, 4.

³⁵ ДАМСПРС, ПА, 1957, Чиле, ф. 16, д. 33, с. 416331, Писмо, Матица исељеника Хрватске, Котарски одбор Сплит – Данило Поклеповић, 20. јул 1957.

³⁶ ДАМСПРС, ПА, 1957, Чиле, ф. 16, д. 33, с. 423516, Списак материјала за Чилеанско-југословенски институт за културу (Chileno-jugoslavo de cultura Santiago de Chile).

присуствовао и министар просвете Чилеа Мануел Квинтана (Quintana). На изложби су била заступљена дела сликара Рока Матјасића, Ивана Бабаровића, Соње Бабаровић и скулптора Лили Гарафулић и Уроша Матулића. Матјасић и Лили Гарафулић били су већ раније познати уметници, док су остали припадали млађој генерацији. Посланство ФНРЈ забележило је да је публика била прилично заинтересована, али да је изложба имала слаб публицитет у штампи.³⁷

Поред тога, прве године након оснивања приређено је у децембру и предавање потпредседника института доктора Гарафулића о Југославији. Излагање је било посебно занимљиво, јер је Гарафулић био у посети Југославији неколико месеци раније. Истом приликом емитован је и филм „Завичај”. У акцијама Института учествовао је и хор „Јадран”.³⁸ Колики је значај Института био у овом периоду говори и став ДСИП-а, који је разматрао да ли уопште треба приступити изради конвенције са Чилеом, сматрајући да је довољно наставити сарадњу у оквирима обновљеног Института и тек „након дужег рада овог Института, ако се укаже потреба, порадити око склапања конвенције”.³⁹ Ипак, деловањем посланика Ђурђева ДСИП је доведен практично пред свршен чин.

Радом Института била је задовољна и чилеанска страна. Већ почетком 1958. амбасадор у Београду Хенрик Бернштајн рекао је за београдски лист *Борба* да је то један од најбољих чилеанских института и да су га његови чланови молили да им пошаље што више књига о животу у Југославији.⁴⁰ На академији одржаној у Свечаној сали Универзитета у Сантјагу јула исте године председник Института Симон Станчић,⁴¹ теореограф и учитељ балета Октавио Ћинтолези излагали су о својим утисцима из Југославије, а директор хора Универзитета у Валпараису Марко Дуси о свом боравку у Југославији. Ћинтолези је две године боравао и радио у Загребу, па се током излагања, поред своје теме,

³⁷ ДАМСПРС, ПА, 1957, Чиле, ф. 16, д. 24, с. 417728, Писмо, Посланство ФНРЈ у Чилеу – Комисија за културне везе са иностранством и Исељенички одсек ДСИП, 2. август 1957.

³⁸ ДАМСПРС, ПА, 1958, Чиле, ф. 17, д. 2, с. 46299, Годишњи извештај, 42–43.

³⁹ ДАМСПРС, ПА, 1958, Чиле, ф. 17, д. 16, с. 41157, Писмо, IV Одељење ДСИП – Посланство ФНРЈ у Сантјагу, 20. јануар 1958, 2–3.

⁴⁰ *Борба*, 17. 1. 1958, 5.

⁴¹ Симон Станчић (Пунта Аренас, 1912 – Сантјаго, 1980) био је спортски новинар, који је радио у више чилеанских листова и био председник удружења спортских новинара. Mataić Pavičić, *Hrvati u Čileu*, 162.

дотакао и питања „унутрашње стварности” Југославије.⁴² Приказан је и филм о песмама и играма народа Југославије. Амбасада ФНРЈ оценила је приредбу као врло успелу у сваком погледу.⁴³ У Годишњем извештају за 1958. Амбасада ФНРЈ са поносом је истицала да је општи утисак да „у Сантиагу нема сличног института који би властитим снагама могао организовати тако квалитетан умјетнички програм”.⁴⁴ У југословенском дипломатском представништву жалили су само због тога што се мали број чилеанских социјалиста прикључило раду Института. Закључено је да се, осим двојице професора, нико други није интересовао за његов рад.⁴⁵

Посебан период у раду овог института наступио је доласком на његово чело познатог ендокринолога Алфреда Јадрешића. Он је био син старог исељеника Виктора Јадрешића, који је једно време био председник Југословенског дома у Сантјагу. Иако је специјализирао у Енглеској, а политички био наклоњен демохришћанима, позитивно је гледао на развој социјалистичке Југославије. Током 1959. посетио је земљу, а након тога се састао са амбасадором Љубом Фаустом. У том разговору Јадрешић је изнео низ предлога о реорганизацији Института, међу којима и потребу да Институт има самосталне просторије, да из управе треба избацити председника југословенских исељеничких организација, да предавања треба да буду његова основна делатност итд. Фауст је обећао материјалну помоћ за просторије и предложио да Институт преузме бригу о југословенском радио-часу „Југославија данас”, о чему је постигнута начелна сагласност.⁴⁶ Наиме, крајем педесетих радио-час је водио исељеник Данило Матулић, некадашњи дописник Танјуга, док је трошкове сносила Амбасада ФНРЈ (110.000 пезоса око 110 долара месечно радио-станици и 30.000 пезоса за хонорар Матулићу).⁴⁷

42 ДАМСПРС, ПА, 1959, Чиле, ф. 19, д. 1, с. 45247, Извештај амбасаде за 1958. годину, 24.

43 ДАМСПРС, ПА, 1958, Чиле, ф. 16, д. 38, с. 418634, Секретар амбасаде Анте Маркотић – Комисија за културне везе са Иностранством, 25. јул 1958.

44 ДАМСПРС, ПА, 1959, Чиле, ф. 19, д. 1, с. 45247, Извештај амбасаде за 1958. годину, 25.

45 ДАМСПРС, ПА, 1960, Чиле, ф. 18, д. 6, с. 49384, Годишњи извештај за 1960, 24.

46 ДАМСПРС, ПА, 1959, Чиле, ф. 19, д. 39, с. 414594, Забиљешка о разговору са др Алфредом Јадрешић, председником Чилеанског-југославенског института за културу (Разговору присуствовао секретар Маркотић), 25. август 1959.

47 ДАМСПРС, ПА, 1959, Чиле, ф. 19, д. 42, с. 45255, Писмо, амбасадор Љуба Фауст – ДСИП, 29. јануар 1959.

И сам Матулић је сматрао то добрим потезом, а на том месту би остао док се не пронађе друга погодна личност. Институт је преузео вођење радио-часа децембра 1959, док су просторије пронађене наредне 1960. године. Ова установа је такође добила и значајну улогу приликом предлагања кандидата за стипендије југословенске владе.

У деценијама које ће следити Чилеанско-југословенски институт за културу из Сантјага остаће значајна институција за упознавање културе народа Југославије, како за нове генерације потомака исељеника тако и за Чилеанце.⁴⁸ Институт је под тим именом постојао све до краја осамдесетих, од када постоји Чилеанско-хрватски институт за културу.

По значају мање, али у једном периоду веома активно било је и Чилеанско-југословенско културно удружење (Centro Chileno-Yugoslavo de Cultura), основано у Антофагасту 7. фебруара 1952. Као основни циљ оснивања наведен је рад на „што већем зближењу и упознавању” Чилеа и Југославије, а као иницијатор је наведен посланик ФНРЈ у Сантјагу Лазар Лилић. Као главни задаци наведени су: одржавање научних предавања о Југославији, организовање библиотеке, оснивање југословенског певачког хора, приређивање изложби слика и копија уметничких радова, те приказивање југословенских филмова и организовање течајева српско-хрватског језика. Било је предвиђено да новоосновано удружење буде у перманентној вези са југословенским посланством и другим сличним организацијама. За председника је изабран новинар Матеј Скарнић Харасић, док је лекар Драго Златар Остојић постао потпредседник.⁴⁹ Ово удружење Посланство ФНРЈ називало је делом „деце наших исељеника”.

Удружење је било смештено у просторијама Југословенског дома, које је користило бесплатно. Брзо је остварен један од циљева и формиран је хор, који је чинило 13 људи. Хор је изводио само старије далматинске песме због недостатка других нота и песама, као и грамофонских плоча. Посебан проблем било је руководство удружења, на чијем је челу био Матеја Скарнић. Будући да је он био осведочени масон, дошло је до сукоба са Југословенским потпорним друштвом у борби

⁴⁸ Andrés Rajević, "Presencia Yugoslava en Chile", *Revista Chilena de Humanidades*, Nº 4, 1983, 109–116.

⁴⁹ ДАМСПРС, ПА, 1952, Чиле, ф. 18, д. 22, с. 47602, Записник оснивачке скупштине Чилеанско-југословенског културног удружења.

за превласт међу југословенским колонистима. Југословенско посланство признавало је Скарнићу да је са осталом браћом још током Првог светског рата, преко осталих организација слободних зидара, радио на уједињењу Југославије.⁵⁰

Средином педесетих рад удружења је замро, а поново је основано јуна 1957. Удружење се одмах обратило Посланству ФНРЈ како би из Југославије набавило користан материјал „у циљу развијања и продубљивања културне сарадње” између две земље.⁵¹ Током исте године организовано је и предавање социјалистичког сенатора Раула Ампуера, који се недуго пре тога вратио из Југославије. Предавање је носило назив „Радничко самоуправљање у Југославији”, а у њему се предавач осврнуо и на опште државно уређење, као и на развој Југославије после рата. Удружење је одмах почело да организује течајеве српско-хрватског језика.⁵²

Најактивнији чланови удружења били су млађи људи, односно деца југословенских исељеника и њихови лични пријатељи, као и одређени број симпатизера Југославије. Његова делатност била је уско повезана са делатношћу Југословенског дома и њихова активност се међусобно допуњавала. Формирана је и тамбурашка група, а инструменте је донео председник Дома предузетник Мате Златар по повратку из Југославије.⁵³

Поред наведених, постојало је и треће слично удружење под називом Чилеанско-југословенски институт за културу у Пунта Аренасу, на крајњем југу земље. У месту где се налазила велика колонија исељеника, углавном са острва Брач, културни живот био је у тесној вези са овом установом. На челу Института крајем педесетих налазио се новинар и писац Лука Боначић (пуно име Luka Bonačić-Dorić Bezzi).⁵⁴

⁵⁰ ДАМСПРС, ПА, 1953, Чиле, ф. 16, д. 25, с. 49561, Извештај са обиласка колоније Антофасти од 6. до 13. октобра 1952, 15. октобар 1952.

⁵¹ ДАМСПРС, ПА, 1957, Чиле, ф. 16, д. 26, с. 414992, Писмо, Посланик Ђурђев – Комисија за културне везе са иностранством, 25. јун 1957.

⁵² ДАМСПРС, ПА, 1959, Чиле, ф. 19, д. 1, с. 45247, Извештај амбасаде за 1958. годину, 24; Исто, 1958, Чиле, ф. 17, д. 2, с. 46299, Годишњи извештај, 45.

⁵³ ДАМСПРС, ПА, 1958, Чиле, ф. 17, д. 38, с. 487158, Забиљешка о неким питањима насеобине у Антофагасту и Икуикве, 11. април 1958.

⁵⁴ ДАМСПРС, ПА, 1960, Чиле, ф. 18, д. 37, с. 49393, Писмо, амбасадор Љуба Фауст – СИВ, 22. март 1960, 4.

Иницијатива за оснивање једног Боливијско-југословенског центра за културу јавила се средином 1957. Писмо иницијатора Силвија Сабјонћела (Silvio R. Sabioncello) стигло је до председника Југославенског припомоћног друштва из Орура у Боливији, који га је проследио конзулу ФНРЈ у Ла Пазу Срећку Сасунићу и амбасади у Сантјагу. Посланик Ђурђевић је, како се и очекивало, „топло поздравио“ ову иницијативу.⁵⁵ Нема података да је овај предлог озбиљније разматран у Београду. Крајем педесетих година амбасада у Рију јављала је да је у Сао Паолу основано друштво пријатеља Југославија-Бразилија и да се припремало „друштво за културну сарадњу у престоници које би претстављале највише личности друштвеног живота“.⁵⁶

Комисија за културне везе са иностранством, заједно са IV Одељењем ДСИП-а задуженог за Латинску Америку, саставила је план културне сарадње са земљама Јужне Америка током 1959. и 1960. године. Кључна тачка тог плана била је припрема и што боље организовање турнеје ансамбла „Ладос“ из Загреба, који је основан 1949.⁵⁷ Тај ансамбл је изабран зато што су исељеници у Јужној Америци били у већини са територије тадашње НР Хрватске. Уследили су дуги разговори преко различитих представника, али гостовање у наведеном периоду није остварено. На остале предлоге из плана одговорио је амбасадор ФНРЈ у Чилеу Љуба Фауст. Сматрао је да је концертна турнеја Душана Поповића и Наде Вујачић неостварива, јер није могао гарантовати покриће трошкова пута и боравка, али и довољну пажњу чилеанских медија. Слично је мислио и за евентуална предавања југословенских професора. Као оствариве видео је одржавање недеље југословенског филма, као и изложбе уметничке фотографије и савременог југословенског дрвореза.⁵⁸ У свом Годишњем извештају за 1960. амбасада је потврдила да се од плана који су добили за две године „није ништа извршило“.⁵⁹

⁵⁵ ДАМСПРС, ПА, 1958, Разне земље, ф. 98, д. 22, с. 43246, Centro Boliviano – Yugoslavo, 6. фебруар 1958.

⁵⁶ ДАМСПРС, ПА, 1960, Бразил, ф. 13, д. 2, с. 49241, Извештај о стању Бразила крајем 1959 год., 7.

⁵⁷ ДАМСПРС, ПА, 1959, Чиле, ф. 19, д. 1, с. 411358, Писмо, Одељење ДСИП – Амбасада ФНРЈ у Чилеу, 24. април 1959, 3.

⁵⁸ ДАМСПРС, ПА, 1959, Чиле, ф. 19, д. 36, с. 418391, Писмо, амбасадор Љуба Фауст – ДСИП, 3. јул 1959.

⁵⁹ ДАМСПРС, ПА, 1960, Чиле, ф. 18, д. 6, с. 49384, Годишњи извештај за 1960, 24.

На крају педесетих година двадесетог века биланс југословенског ангажмана на територији Јужне Америке у области културе био је углавном незадовољавајући. Ниједан ансамбл из Југославије није гостовао на јужноамеричком континенту у целом послератном периоду.⁶⁰ У самој земљи није било довољно квалитетних преводаца за шпански, па је материјал слат дипломатским представништвима и организацијама онако како је штампан у ФНРЈ. Према подацима Комисије за културне везе током 1959. ниједно књижевно дело југословенских аутора није преведено на шпански.⁶¹ Помањкање или одсуство информација доводило је до тога да се током педесетих у Јужној Америци о Југославији знало мало, и то углавном опште ствари. Жеља да се пласира слика о посебности југословенског самоуправног система посредством културе остала је неостварена током педесетих година. То за југословенску страну није значило да престане са напорима, већ да их додатно појача почетком шездесетих.

⁶⁰ Тек новембра 1960. КУД „Бранко Крсмановић” из Београда гостовао је у Венецуели, где је одржао шест концерата у Каракасу и два у унутрашњости.

⁶¹ ДАМСПРС, ПА, 1960, Југославија, ф. 64, д. 12, с. 43123, „Информативно пропагандна делатност у земљама Латинске Америке”.

Sources and Literature:

Arhiv Jugoslavije: Fond 613, Savezno izvršno veće; Fond 507, Savez komunista Jugoslavije: Komisija za međunarodne odnose i veze, Fond 317, Savet za nauku i kulturu FNRJ.

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. Politička arhiva.

Borba, Belgrade (Cyrilic)

Jugoslavenski iseljenički vjesnik, Buenos Aires

Nova domovina, Buenos Aires

Cosovschi, Agustín. "A Voice for the Yugoslavs in Latin America. Oscar Weiss and Yugoslav-Chilean Connections". in: *In Search for the Postwar Global South*. eds. Gyan Prakash, Jeremy Adelman. London: Bloombury Academy, 2022, 65–82.

Cosovschi, Agustín. "Searching for Allies in America's Backyard: Yugoslav Endeavors in Latin America in the Early Cold War". *The International History Review* 43(2), 2021, 281–296

Juzbašić, Borislav. „Pregled diplomatskih, političkih i drugih veza između Jugoslavije i zemalja Latinske Amerike”. *Naše teme*, 1966, 305–332.

Mataić Pavičić, Dane. *Hrvati u Čileu životopisi*. Zagreb: Dane Mataić Pavičić, 1998

Rajević, Andrés. "Presencia Jugoslava en Chile". *Revista Chilena de Humanidades*, N° 4, 1983, 109–116.

Selinić, Slobodan. *Partija i diplomatija u Jugoslaviji 1945–1952*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2013. (Cyrilic)

Simić, Bojan. "Diplomatic Relations between Yugoslavia and Chile, 1947–1950: From Severance to Renewal". *Istraživanja. Journal of Historical Researches*, 32 (2021), 206–221.

Simić, Bojan. *Jugoslavija i Argentina 1946–1955*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2021. (Cyrilic)

Simić, Bojan. „Socijalistička Jugoslavija i države Južne Amerike (1946–1950) – uspostavljanje diplomatskih i ekonomskih odnosa”. *Tokovi istorije*, 2/2022, 73–99. (Cyrilic)

Summary

Bojan Simić

Cultural Institutes in South America as Tools for Promoting Socialist Yugoslavia in the 1950s

The interest of socialist Yugoslavia's diplomacy in the South American continent increased following the 1948-1949 conflict with the Eastern Bloc, with cultural penetration seen as a natural first step toward the extension of political power. Throughout the 1950s, Yugoslavia and the South American countries faced multiple obstacles to cultural cooperation. The first was the vast geographic distance. Funding was the second and probably the most significant barrier. The understaffing of embassies and consulates, which meant that very few or none could organize cultural and promotional activities, was the third exacerbating factor. The fourth was a dearth of resources, particularly in languages that the native population could understand, specifically Spanish. During the 1950s, cultural institutes played a significant role in promoting Yugoslavia in several South American countries. These institutional operations included giving lectures, planning exhibitions, showing movies, teaching Serbo-Croatian language classes, organizing events, setting up radio broadcasts, and similar activities. The potential for developing such institutions also depends on the specific political landscape of a given country, i.e., the democracy of its regime. The most significant institutions of the time were the Yugoslav-Argentine Cultural Institute in the early 1950s and the Chilean-Yugoslav Cultural Institute in Santiago in the late 1950s. Officially, they were South American institutions, but they made a significant contribution to promoting Yugoslav culture and bringing it closer to both Chileans and Yugoslav immigrants. By the end of the 1950s, Yugoslav activity in South America was largely uneven in terms of cultural influence. The dearth of information meant that most of what was known about Yugoslavia in South America during the 1950s rarely went beyond general knowledge. In the 1950s, efforts to use culture to enhance the perception of the distinctly Yugoslav self-management system failed. This, however, did not mean that all efforts ended; instead, promotional initiatives intensified again in the early 1960s.